

Verhandelingen over pedagogiek en didactiek

Een islamitisch perspectief

Verhandelingen over pedagogiek en didactiek

Enes Ulusoy

Schrijver: Enes Ulusoy
Uitgegeven via: Brave New Books
Jaar van uitgave: 2026
ISBN: 9789465385037
© Enes Ulusoy

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Inhoud

Voorwoord	10
Waarvoor dienen we kennis te vergaren?	13
Welke kennissoort wordt verheerlijkt door de Koran?	23
Verlichting van verduisterde verstanden	31
Enterwijs: Hoe we het heilige karakter van onderwijs kunnen herstellen.....	56
De ideale onderwijsmethode volgens Ibn Khaldun	60
Prestigieuze jongens- en meisjesscholen: Waarom seksegescheiden onderwijs nog steeds bestaat	65
Het pretext van reactionairen en de onderwijsproblematiek	69
Het islamitisch onderwijsdebacle	74
Het belang van een islamitische middelbare school en de fundamente van een solide school	83
Algemene richtlijnen in islamitische pedagogiek	95
Enkele aandachtspunten voor leraren	109
De Koranische onderwijsmethode	112

Voorwoord

Er is een Osmaans gezegde: “*Kem âlât ile kemâlât olmaz!*” Dit betekent dat perfectie niet bereikt kan worden met imperfecte middelen. De Osmaanse geleerde Molla Khusraw schreef in zijn gezaghebbende werk *mir’ât al-uşûl* over *uşûl al-fiqh* het volgende principe: “Het bereiken van het doel is niet mogelijk zonder de juiste middelen.” Met andere woorden: je hebt gedegen middelen en methodes nodig om gedegen werk en prestaties te leveren.

De Koran zegt: “Het werk van Allah, waarlijk Die alles nauwkeurig heeft geperfectioneerd! Hij is welbekend met wat jullie doen.”¹ De geliefde profeet heeft gezegd: “Waarlijk, Allah is edel en houdt van edelheid. Hij houdt van verheven gedragingen. Hij houdt niet van inferieure gedragingen.”²

De profeet zei ook: “De sterke gelovige is beter en geliefder bij Allah dan de zwakke gelovige, maar in elk zit goedheid. Ambieer wat jou baat, vraag de hulp van Allah en wees niet zwak! Als iets jou overkomt, zeg dan niet: ‘Als ik het zou doen, dan zou dit en dit gebeuren’, maar zeg: ‘Allah heeft het voorbestemd en heeft gedaan wat Hij wilde.’ Waarlijk, het woord ‘als’ opent de weg tot het werk van de satan.”³

Uit al deze instructies begrijpen we dat de moslim hoge ambities moet hebben en zijn werk altijd goed en gedegen moet uitvoeren,

¹ Koran, 27:88. Voor de weergave van de Nederlandse betekenis van Koranverzen is er gebruikgemaakt van de volgende werken: *Heilige Koran* van J. van der Blom; *Studie Koran* van F. Leemhuis; *al-jalâlayn* van al-Suyuti en al-Mahalli.

² In *al-mustadrak* van al-Hakim.

³ In *al-şahîh* van Muslim.

door te streven naar perfectie en volmaaktheid. Een moslim moet zelfs zijn auto keurig en recht in een parkeervak parkeren; laat staan het onderwijs, dat een van de belangrijkste aspecten van het menselijke leven is.

Op basis van mijn vijftien jaar ervaring en observatie in het onderwijs kan ik helaas zeggen dat het islamitisch onderwijs binnen de moslingemeenschap over het algemeen een indruk van amateurisme geeft. Natuurlijk zijn er ook zeer professionele en mooie voorbeelden. Degenen die het onderwijs verzorgen, zijn in het algemeen didactisch en pedagogisch niet altijd voldoende bekwaam, omdat het meestal door vrijwilligers wordt uitgevoerd, door mensen zonder relevante scholing, of in combinatie met hun eigen werk. Alleen vakinhoudelijke kennis is niet voldoende; de docent moet didactisch en pedagogisch op niveau zijn om voor de klas te staan.

Deze gebreken hebben grote impact op de kwaliteit van het onderwijs. Daarom komt de moslingemeenschap vaak niet ver genoeg om de vruchten te plukken van het onderwijs, dat kwantitatief sterk aanwezig is in de gemeenschap, je komt het vrijwel in elke moskee en islamitische organisatie tegen, maar kwalitatief zwak is door een tekort aan bekwame docenten en het ontbreken van een compleet onderwijssysteem dat de benodigde middelen en discipline hanteert.

Om deze lacune te vullen is dit boek geschreven. Het dient als handboek voor docenten, studenten van kennis, vaders, moeders en verzorgers.

Geen enkel boek kan perfectie naderen. Er bestaat maar één perfect en onfeilbaar boek en dat is het Boek van Allah. Al-Muzani zei over

al-Shafi'i dat hij zijn boek *al-risāla* tachtig keer had uitgelezen en elke keer fouten tegenkwam. Daarop zei al-Shafi'i: "Allah heeft bepaald dat geen enkel boek, behalve Zijn Boek, volmaakt kan zijn." Deze waarheid geldt vanzelfsprekend ook voor dit werk. Wat aan fouten, vergissingen of tekortkomingen in dit boek te vinden is, is het gevolg van mijn eigen tekortschietende ego. Wat erin aan kennis, wijsheid en zegen te vinden is, komt van Allah alleen. Ik vraag Allah om dit werk van mij te aanvaarden als een voortdurende liefdadigheid (*ṣadaqa jāriya*), en mij de beloning ervan te schenken in het hiernamaals. Moge Allah dit boek tot een bron van veel goeds maken, en het dienstbaar stellen aan de mensheid. Amin!

Waarvoor dienen we kennis te vergaren?

Allah openbaart in de Koran:

“Het past de mens niet dat Allah hem het boek, de kennis en het begrip van de wetten en de profeetschap heeft gegeven om tegen de mensen te zeggen: ‘Wees aanbidders voor mij in plaats van voor Allah.’ Integendeel, hij zou zeggen: ‘Wees godvruchtige geleerden die handelen conform hun kennis, doordat jullie het boek onderwijzen en doordat jullie het bestuderen.’”⁴

In *tafsīr al-jalālayn* staat het commentaar: “En doordat jullie het bestuderen, dus door middel van dat boek, want het nut ervan is dat jullie ernaar handelen.”

De positie van leerders en geleerden is buitengewoon groot in de islam. Allah openbaart: “Het zijn slechts de geleerden onder Zijn dienaren die Allah het meest vrezen.”⁵

Al-Nasafi vermeldt in *tafsīr al-madārik* dat Abu Hanifa, ‘Omar ibn ‘Abdilaziz en Ibn Sirin dit vers reciteerden waarbij zij de nadruk legden op het nominatief en accusatief, waarbij de vrees (*al-khashya*) wordt gezien als een metafoor voor eerbiediging (*ta‘zīm*). De betekenis wordt dan: “Allah eerbiedigt van Zijn dienaren slechts de geleerden.” Dit duidt op de verheven positie van de geleerden bij Allah.

Een ander vaak aangehaald Koranvers over de verheven positie van kennis luidt: “Zeg: Zijn degenen die weten gelijk aan de onwetenden?”⁶ De context benadrukt de werkelijke kennis die in

⁴ Koran, 3:79.

⁵ Koran, 35:28.

⁶ Koran, 39:9.

de Koran en profetische traditie wordt geprezen. Het volledige vers luidt: “Is de gehoorzame die een gedeelte van de nacht neerknielend en staand in gebed doorbrengt, die het hiernamaals vreest en op de genade van zijn Heer hoopt, gelijk aan degenen die dit niet doen? Zeg: ‘Zijn degenen die weten gelijk aan de onwetenden?’ Het zijn slechts de mensen van begrip die er lering uit trekken.”⁷

We dienen dit vers in zijn volledigheid te begrijpen om de complete betekenis te doorgronden. Al-Nasafi schrijft in *tafsīr al-madārik* dat degenen die kennis hebben, degenen zijn die ernaar handelen. Als iemand deskundig is in een of meerdere islamitische wetenschappen, maar niet handelt conform zijn kennis en de voorkeur geeft aan wereldse zaken, kan hij niet gerekend worden tot de geleerden die door Allah en de geliefde profeet worden geprezen.

Bovendien is de echte geleerde degene die nuttige kennis tot zich neemt. Dit is kennis die de ziel spiritueel dichterbij Allah brengt, het ego zuivert, goed gedrag als vrucht voortbrengt en stimuleert tot het verrichten van goede daden en aanbidding. Over dit onderwerp is een hadith overgeleverd: “De kennis kent twee soorten: (1) kennis in het hart, en dat is de nuttige kennis, (2) kennis op de tong, en dat is het bewijs van Allah tegen het kind van Adam.”⁸

⁷ Koran, 39:9.

⁸ In *al-sunan* van al-Darimi via Hasan al-Basri. Ook ik *al-targhīb wa al-tarhīb* van al-Mundhiri met de volgende kanttekening: “Overgeleverd door al-Khatib in *al-tārīkh* met een *hasan* keten en tevens overgeleverd door Ibn ‘Abdilbarr in het boek *al-‘ilm* via Hasan al-Basri als *mursal* met een *ṣaḥīḥ* keten.” Deze hadith is *hasan* verklaard door al-Suyuti in *al-jāmi’ al-ṣaḡhīr*. Al-Munawi heeft dit bevestigd in zijn commentaar.

Ook voor de geleerden wordt een onderscheid gemaakt tussen goede en slechte geleerden. Ahmad al-Sarhandi bekritiseert het probleem van slechte geleerden herhaaldelijk in zijn brieven.⁹ In een van zijn brieven schrijft hij, geparafraseerd:

“Liefde en verlangen naar het wereldse is een zwarte vlek op het gezicht van de geleerde, zelfs wanneer via hem nuttige zaken voor de gemeenschap tot stand komen. Kennis is in zijn geval echter niet nuttig. Ook al is er een causaal verband tussen het slagen van de islamitische missie en de geleerde, daar kijken wij niet naar, want het dienen van de islam kan soms ook door slechteriken worden uitgevoerd, zoals in de hadith staat: ‘Waarlijk, Allah ondersteunt deze religie ook met de boosdoener.’”

Zo iemand is te vergelijken met steen of hout dat brandbaar is en nuttig kan zijn voor anderen, maar zelf niets eraan heeft. Sterker nog: kennis van slechte geleerden is zelfs schadelijk, want het vormt een bewijs tegen hen. Zoals in een andere hadith staat: “Degene die het ergst bestraft wordt op de Dag der Opstanding is een geleerde wiens kennis hem niet heeft gebaat.”

Hoe kan kennis in hun geval niet schadelijk zijn, terwijl zij de meest waardevolle kennis bij Allah — islamitische kennis — gebruiken om het meest waardeloze bij Allah te verwerven: wereldse zaken zoals bezit, status en aanhangers? Onderwijs en het verspreiden van kennis zijn alleen nuttig wanneer het puur voor Allah wordt gedaan. Geleerden bij wie dit ontbreekt, zijn geleerden van het wereldse en de kwaadheid. Zij denken dat zij voortreffelijk zijn en waardig om gevolgd te worden, maar in werkelijkheid is dit niet zo. Op de Dag der Opstanding zullen zij een grote teleurstelling

⁹ Zie *al-maktūbāt al-rabbāniyya*, volume 1, brief 33.

ondervinden, zoals in de Koran staat: “En zij denken dat zij iets hebben dat hen baat. Waarlijk, zij zijn leugenaars. Zij werden door satan overweldigd door hun gehoorzaamheid aan hem, waarop hij hen de gedenking aan Allah deed vergeten. Zij behoren tot de groep van satan en zijn zijn volgelingen. Waarlijk, de volgelingen van satan zullen de grootste verliezers zijn!”¹⁰

Een van de vromen zag dat satan rustig zat. Toen hij hem hierover vroeg, zei de satan: “Dankzij de slechte geleerden hoef ik niets te doen. Zij vervullen mijn taken.”

Hieruit blijkt hoe slecht en ellendig het is om kennis te vergaren en te gebruiken voor wereldse doeleinden zoals geld, bezit, positie, beroemdheid en andere waardeloze doelen. Tegenwoordig zijn er mensen die kennis verspreiden via internet en sociale media om meer *likes*, *views* en volgers te krijgen. Dit is een giftige ziekte voor het hart.

Wij weten van vrome voorgangers, zoals Sufyan al-Thawri, dat hij zijn hadith-lessen stopzette toen hij populair begon te worden. Studie en onderwijs moeten puur voor Allah zijn, zoals elke andere aanbidding in de islam. Men mag niet studeren of onderwijzen om te discussiëren of om een groter publiek te krijgen; dit is zeer schadelijk voor de relatie met Allah en funest voor de moslimgemeenschap als geheel.

Al-Ghazali verduidelijkt in zijn meesterwerk *al-ihyā* hetzelfde punt van mijn betoog aan de hand van vijf rolmodellen, die behoren tot de grootste geleerden van de moslimnatie. Deze geleerden zijn:

¹⁰ Koran, 58:18-19.